

پایه بنای گنبد قابوس پیش از تعمیر

گنبد قابوس

راپورت مسیو گدار

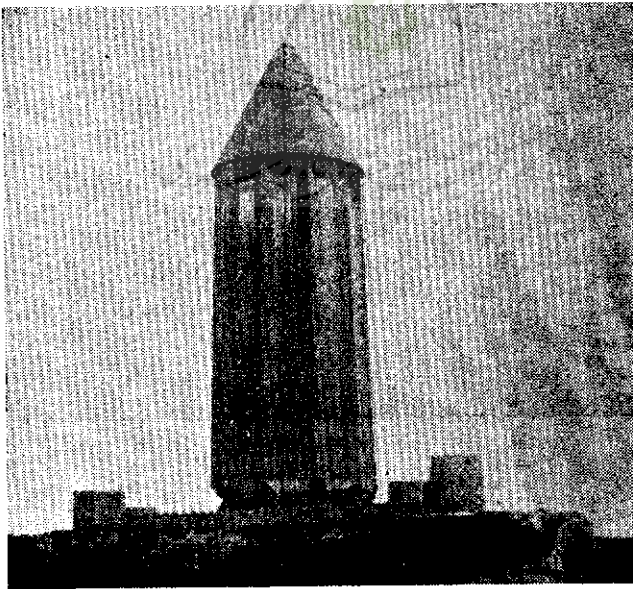
رئیس اداره عمیقات

۲

ساختمان بنا

این گزارش را در کاروانسرای
خواجه نصیر و به تالیف و تصحیح
کتابخانه

گنبد قابوس سراسر از آجر بخته بی روکش ساخته شده است . آجر های آن که از تابش آفتاب برنگ زرد طلائی درآمده است در منتهای خوبی و بختگی است . این آجر ها غالباً مربع یعنی ۲۵ سانتیمتر در ۲۵ سانتیمتر در ۶ سانتی متر است . گناه نیز اضلاع آن از ۲۳ تا ۲۵ سانتی متر و قطر آن از ۵ و نیم تا ۶ سانتی متر تفاوت میکند و این تفاوت های جزئی بواسطه قطر بندکشی برج زیاد محسوس نیست .

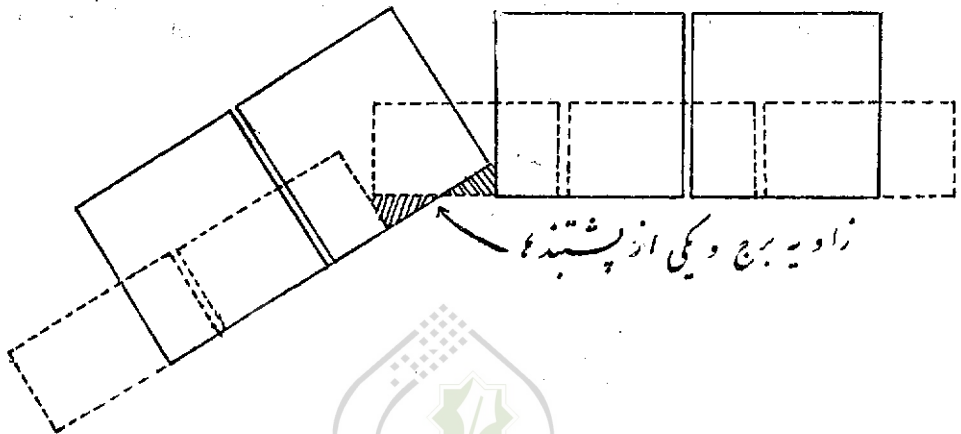

منظره گنبد قابوس ازدور

بندکشی برج عموماً در بدنهٔ برج دوسانتهی قطر دارد و در پی بندی تا سه سانتی متر و نیم میرسد . اجزاء این بندکشی که در باب آن عقاید مختلف اظهار کرده اند و میگویند درین زمان فراموش شده بجز صاروجی که در تمام مشرق زمین معروفست چیز دیگر نیست و اجزای آن آهک و خاگ و خاکستر حمام است .

ساختمان گنبد قابوس که بخودی خود درمنتهای سادگی است هیچ اشکال فنی نداشته است. تنها اشکال در انطباق و جفت کردن زوایائی که از اضلاع « پشت بند » ها و دیوار برج تشکیل می یابد و پوشش روی سقف و پوشش روی کتیبه ها بوده و معمار بنا درین قسمت هوش و مهارت خود را کاملاً ظاهر ساخته است.

شکل ۳ که دو آجر چین را یکی بخط و دیگری را بنقطه نشان می دهد بهتر ازهر بیان دیگری ثابت میکند که جفت کردن زوایا را چگونه انجام داده اند. اتصال این زوایا چه بحال

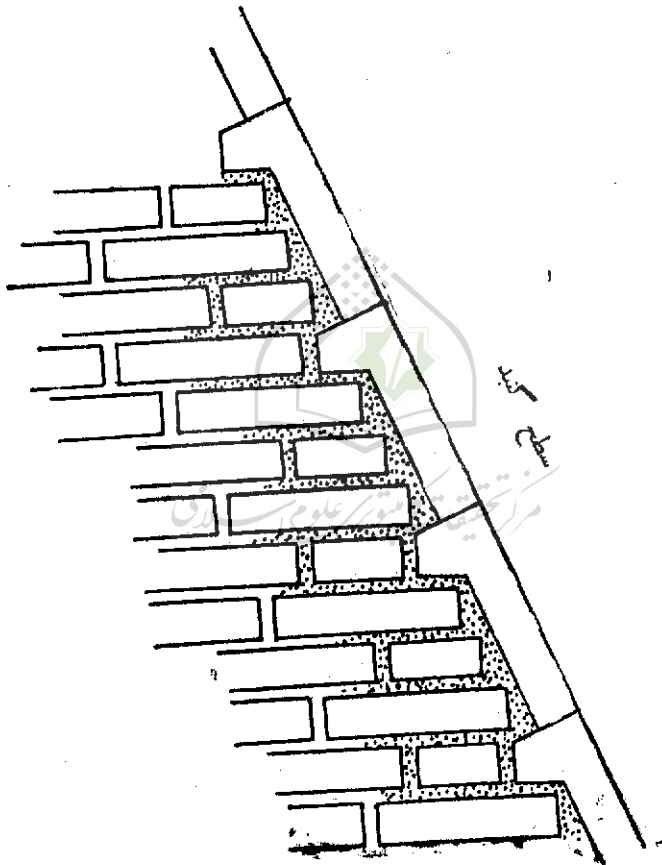
شکل (۳)

افتی و چه بحال عمودی در منتهای خوبی صورت گرفته و انجام آن نیکوتر از آنچه هست میسر نیست مگر اینکه آجرهای مخصوصی برای این کار با قالب خاص بسازند. تنها ایرادی که بر آن وارد است اینست که در هر بدنه آجری پس از بیست زاویه فضائی خالی بشکل منشور پیدا آورده است که درین فشاروی آن هاشور کشیده شده و آنرا بوسیله صاروجی که غالباً استحکامی ندارد پر کرده اند. در موضوع دوم یعنی پوشش سقف نیز چنان مهارت بکاررفته که فی الحقیقه قابل تحسین است. چون بسیار مشکل بوده است سطح مخروطی سقف را از آجر معمولی بیوشانند هر قدر آجر مخصوص برای پوشش آن لازم بوده با قالب خاصی ساخته اند و سقف را مخصوصاً بجای آنکه هرمی بسازند بشکل مخروط بنا کرده اند چنانکه در پرتو آفتاب کاملاً صاف و پاک بنظر می رسد و بند کشی آن چنان نامرئی است که بجز چند جای آن که می گویند از گلوله توپ روسها خراب شده قسمت های دیگر با آنکه یرنگان از نهمصد سال پیش تاکنون سعی کرده اند پنجه آن بند کنند بی عیب مانده و چنان صاف و هموار است که گویی تمام سطح این سقف را از یک پارچه ساخته اند و از یک قطعه صیقلی تراشیده شده است و از لحاظ معماری این قسمت زیباترین قسمت های بناست.

ش ۴ طریقه جفت کردن پوشش سرانپسب سقف را نشان می دهد و بند کشی آن هم چنانکه در نقشه معلوم شده برجسته است.

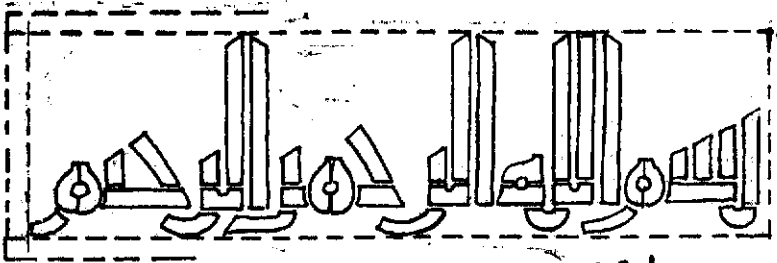
اما در ساختن کتیبه های بنا کمتر مهارت بخرج داده شده، ولی نه ازین حیث که کاملاً از عهد زینت بنا بر نمی آید چه خطوط کوفی آن حجم و برجستگی و منظره ای را که باید داشته

باشد دارد. بلکه ازین حیث که شاید چون قابوس خواسته است برای خود بنای جاویدانی بسازد دستور داده است که کتیبه های بنا را هم مانند سایر قسمتهای آن از آجر بسازند و چنانکه در رازگان از آثار همان قرن دیده میشود کتیبه بری نکنند و نیز واضح است که بنای کتیبه قابوس هرگز کتیبه بری نکرده بوده است، بهمین جهت تا حای بی مهارت و بی استعداد بوده و بدبختانه همین نکته مغایرت کاملی با سایر اجزای بنا دارد. مسلماً در آغاز ساختمان بنا متوجه این عیب نمیشده اند زیرا چنانکه احتمال می توان داد برای مکتوم داشتن این عیب و برای اینکه کتیبه خوانا تر گردد خطوط مزبور را با صابری که همواری آنرا رفع میکرد است پوشانده بودند، گرچه ممکن بود صابری بزرگی از میان برود.

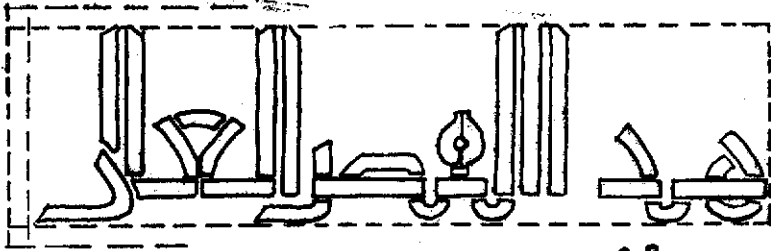

(شکل ۴)

اشکال ۵ و ۶ ده بدنه کتیبه پائین را که درده پشت بند برج جاداده اند نشان می دهد. این اشکال که در محل برداشته شده حاکی از صورت کنونی کتیبه است یعنی نقشه ایست از خطوط کتیبه بهمان حالی که اکنون دیده میشود و اغلب خطوط آن دیگر روپوش صابری ندارد.

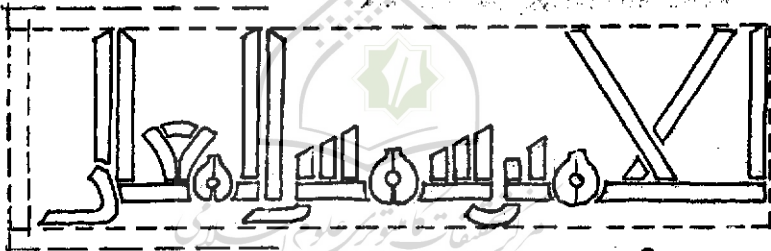

no 1

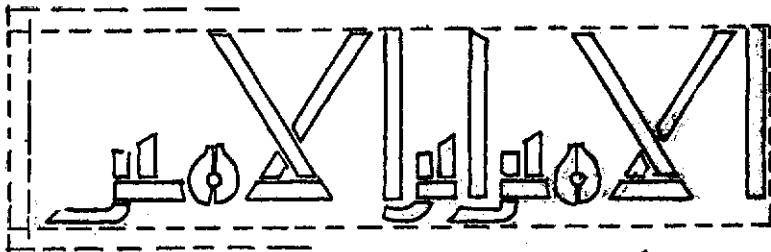

no 2

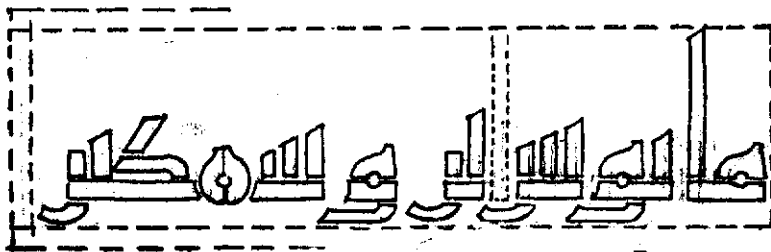
AU DESSUS DE LA PORTE

no 3

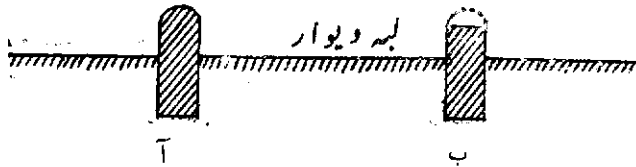
no 4

no 5

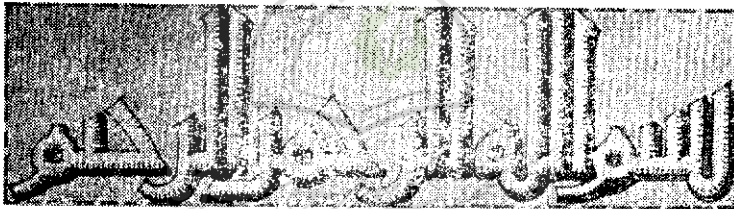

قسمت های راست خطوط را در آجر هائیکه مخصوصاً قالب گرفته شده بلند و تنگ و از یکسو مدور ساخته اند (ش ۰۷ آ). قسمت های خمیده را تاحدی بابتی استعدادی از آجرهای معه ولی تراشیده اند چنانکه، اگر رویوشی نداشته باشد بصورت مربعی دیده می شود (ش ۰۷ ب).

ش ۷

بدیهی است از مجموع کتیبه و ترکیب این عناصر مختلف بیننده تصور میکنند که آنرا قلم انداز و بی دقت نگاشته اند و به وان برخم Van Perchem ۱ که این کتیبه را «قدیم تر از عصر خود» شمرده است حق میدهد ولی اگر یکی از بدنه ها را بحالت اصلی با رویوش خود (ش ۸) در نظر بگیریم این تصور باطل خواهد شد. البته خط این کتیبه آن خط کوفی گل و بوته داریکه در همان اوقات در خراسان معمول بوده نیست ولی خطی است که با سادگی قبر قابوس مناسبت دارد

ش ۸

و طبیعی است از وسایلی که سازندگان این برج در دسترس داشته اند جز این حاصل نمیشده است، متن کتیبه در هر بدنه ای بقرار ذیل است:

۱. بسم الله الرحمن الرحيم
۲. هذا القصر العالی
۳. الامیر شمس المعالی
۴. الامیر ابن الامیر
۵. قابوس بن وشمگیر
۶. امر بینانه فی حیاته

۷. سنه سبع و تسعين

۸. و ثلثمائه قمریه

۹. و سنه خمس و سبعين

۱۰. و ثلثمائه شمسیه

و ترجمه آن بدین قرار است :

۱. بنام خدای بخشنده بخشایدیشگر

۲. این است کاخ بلند

۳. امیر شمس المعالی

۴. امیر پسر امیر

۵. قابوس پسر و شمگیر

۶. فرمان داد بیناء آن در زندگی خویش

۷ و ۸. سال سیصد و نود و هفت قمری

۹ و ۱۰. و سال سیصد و هفتاد و پنج شمسی

باید بنا بر گفته وان برخم ۱ افزود که سال قمری هجری ۳۹۷ چون از ۲۸ سپتامبر ۱۰۰۶ میلادی شروع شده و سال شمسی یزد گردی در ۴ مارس ۱۰۰۷ خاتمه یافته تاریخی که در کتیبه ذکر شده میان اواخر سپتامبر ۱۰۰۶ و مارس ۱۰۰۷ است.

از این قرار قابوس بدون شك با آغاز ساختن بنای قبر خود نه سال پس از بازگشت از غربت فرمان داده ولی ما مطلقاً از تاریخ انمام عملیات بنای آن اطلاعی نداریم و حتی نمی دانیم که آیا این بنا هنگام مرگ بانی آن تمام شده بود یا نه ؟

***

بر اثر همین راپورت از جانب وزارت جلیله معارف امر بتعمیر گنبد قابوس داده شد و تعمیر این بنای نفیس در تابستان سال ۱۳۰۸ (۱۹۲۹ م.) بانجام رسید .

۱ - ما کس وان برخم مقاله سابق الذکر .

۲ - قابوس را در قلعه جناشک میان کرگان و استرآباد در ۳۰۴ (۱۰۱۲ میلادی) کشتند

ماخذ

- ابن عبری چاپ سلهانی ص ۳۱۱
 بیرونی، آثار الباقیه، ترجمه زخاآو مقدمه، ص ۸ و یادداشت ص ۳۶۷
 دولتشاه، چاپ براون ص ۴۸
 حافظ ابرو در کتاب دارن «Quellen» ج ۴ ص ۴۵۴
 حمزه بن یوسف شامی کتاب معرفت علمای جرجان
 ابن اثیر چاپ تورنبرک ج ۸ ص ۵۰۶ و ج ۹ ص ۸، ۹۸، ۱۶۷
 ابن اسفندیار، تاریخ طبرستان ترجمه براون ص ۲۲۵ و مابعد
 ابن خلکان چاپ وستفالد نمره ۵۵۰ ترجمه دوسلان ج ۲ ص ۵۰۷
 خوند میر حبیب السیرج ۲ قسمت چهارم ص ۵۸
 میرخواند، روضه الصفا ج ۴ ص ۲۵ و مابعد
 محمد عوفی، لباب الالباب چاپ براون ج ۱ ص ۲۹ و مابعد
 منجم باشی، تاریخ، ج ۲ ص ۴۸۱
 رضا قلی خان، مجمع الفصحا ج ۱ ص ۵۲
 عنصر المعالی کیکاوس، قابوس نامه
 باریه دو منار، فرهنگ جغرافیایی و تاریخی و ادبی ایران، مقاله جرجان ص ۱۵۴-۱۵۷
 بار تولد، ایران، ص ۸۰، ترکستان، ج ۱، ص ۶۳
 ۱. دیر. آثار صنعتی خراسان ص ۳۹ و مابعد
 دارن کاسپیا ص ۹۱، مازندران ص ۲۴۵
 دایرة المعارف اسلام مقاله جرجان ج ۱ ص ۱۰۹۷ و مقاله قابوس ج ۲ ص ۶۳۴
 ز. ب. فرايزر، خراسان ص ۶۱۳
 ک. لوسترانج، قامرو خلافت شرقی ص ۳۷۶ و مابعد
 مار کوارت، ایران شهر، ص ۷۲ و مابعد
 زرنال یوزلاوسکی، سفری در رودانرك و گروگان، مستخرج از صورت جلسات انجمن
 طرفداران عتیقات ترکستان، صورت مجلس ۴ ص ۷۲ و مابعد
 پ. ۰.۲ سایکس، سفر ششم بایران، ص ۱۴
 ۰.۲ وان برخم کتیبه های مقابردر کتاب. دیز. «آثار صنعتی خراسان» ص ۱۰۰ و مابعد
 س. ۰.۱ بات. خراسان و سیستان ص ۲۳۹ و مابعد